

Autor: Joseph Pearce

V asi nejvýznamnější literární inspiraci *Pána prstenů*, anglosaském eposu *Beowulf*, nacházíme vodítka k porozumění způsobu, jakým Tolkien zároveň skrývá i odhaluje nejhlubší významovou rovinu svého díla.

Epos *Beowulf*, pocházející pravděpodobně z počátku osmého století, tedy z éry života **svatého Bonifáce** a **Bedy Ctihodného**, je nádherným a kouzelným vyprávěním, oživeným bohatým křesťanským duchem kultury, z níž vzešel. Dílo je prostoupeno alegorickou silou a evangelickým zápallem. S hlubokým uvědoměním si klasické antiky čerpá plnými doušky z Virgiliovy *Aeneidy*, což ukazuje povědomí saského básníka o jeho náležitosti do nepřerušného kulturního kontinua.

Tolkien přeložil celý epos, přestože tento překlad spatřil světlo světa teprve v roce 2014, a napsal o něm odbornou esej, *The Monsters and the Critics* (Monstra a kritici), mnohými označovanou za vůbec nejmistrovštější kritiku básně, jaká kdy byla napsána. Tolkien tedy *Beowulfa* očividně znal velmi dobře, možná nejlépe z celé své generace, a o zásadním vlivu tohoto díla na jeho vlastní tvorbu nelze pochybovat. Nejvíce bije do očí nevyhnutelná analogie dračí epizody v *Beowulfovi* a podobné dějové linky v *Hobitovi*. Důkazy inspirace *Pána prstenů* anglosaským eposem jsou však poněkud delikátnějšího charakteru.

Beowulf je rozdělen do tří částí. V každé z nich eponymní hrdina bojuje s jiným monstrem. V první a druhé části, kde se Beowulf postaví a nakonec poráží Grendela a posléze jeho matku, sledujeme především vyprávění, do něhož je teologický rozměr díla začleněn **parabolicky** (= v podobenství), především v opakujícím se motivu, kdy bez nebeské pomoci

lidská vůle a síla k porážce zlých mocností nepostačují. Zřejmě se jedná o ortodoxní odpověď na herezi **pelagianismu**, 1] s níž se saská Anglie potýkala a již se ve svých *Církevních dějinách* (napsaných pravděpodobně ve stejné době jako *Beowulf*) 2] z velké části zabývá Beda Ctihodný. I v *Pánovi prstenů* se přítomnost milosti organicky začleňuje do struktury vyprávění, nevtíravě, ale přesto nepopíratelně, jako něco, co dalece přesahuje měřítko naší dnešní debaty. Je to ale alegorický postup, k němuž se autor *Beowulfa* uchyluje v poslední části díla, který nejjasněji osvětluje techniku, již Tolkien sám využije ve svém díle, napodobujíc neznámého básníka, který ho o vypravěčském umění naučil více než kdokoliv jiný.

„Dračí“ část *Beowulfa* začíná krádeží „drahokamy vykládaného poháru“ 3] z dračího pokladu. Ta nepřinese zloději žádný prospěch, jen draka vyprovokuje k ničivému hněvu. Beowulf se do boje proti drakovi vydává s jedenácti společníky – a k tomu i zlodějem, „tím, co celý svár započal,“ dohromady „jejich počet činí třináct.“ Na rozdíl od jedenácti mužů doprovázejících svého pána z vlastní vůle je zloděj „přinucen“ jít s nimi jako nedobrovolný průvodce znalý cesty k dračímu doupěti. Básník zjevně využívá číselné označení k načrtnutí analogie mezi Beowulfovým bojem na život a na smrt s drakem (v ikonickém významu Ďábel) a Kristovým smrtelným bojem se zlými silami během jeho Umučení. Podobně jasné je i to, že *Beowulf* není formální nebo primitivní alegorií, protože žádná z postav díla není pouhou zosobněnou abstrakcí. Beowulf není doslova Kristus, přestože bychom ho mohli kristovskou postavou, která nám ho má připomenout, nazvat; drak není doslova Satan, i když ho má očividně evokovat. Ani zloděj není Jidáš (nebo Adam), ale skutečně má připomenout uředníka, jehož zrada zavinila smrt jeho pána. Zbýlých jedenáct pak pochopitelně představuje zbýlých jedenáct apoštolů. Číselná shoda ukazuje na básníkův záměr vytvořit spojitost mezi vlastním příběhem a biblickým vyprávěním, aniž by se nechal svést k formální či primitivní alegorii. Beowulf zůstává Beowulfem, jakkoliv nám má připomínat Krista.

Když se budeme držet naznačených analogií, tentokrát s Kristovými mukami v Zahradě, dočítáme se, že v předvečer bitvy cítí Beowulf „v srdci zármutek, (je) neklidný, ale připravený; vycítil přícházet svou smrt.“ Později, těsně před vypuknutím bitvy, Beowulfovi vyvolení druhové, „onen pečlivě vybraný oddíl,“ „zakolísají a dávají se na úprk,“ všichni kromě **Wiglafa**, která se ujímá role **svatého Jana Evangelisty**, jediného z apoštolů, který Pánovi zůstal po boku během ukřižování. Wiglaf kárá své druhy za zbabělost, s níž opouštějí svého pána, a připomíná jim, že Beowulf „si nás záměrně vybral ze zbrojného lidu, a poctil nás svým přesvědčením, že jsme hodni tohoto boje.“

Před svou smrtí Beowulf Wiglafovi řekne, aby přikázal svým mužům navršit na jeho památku pohřební mohyly. Když dokoná, z lesa se vynoří deset zahanbených válečníků – zloděj mezi nimi tedy není. V působivém závěru však kolem mohyly navršené podle Beowulfova rozkazu znovu obřadně projíždí dvanáct válečníků. Zrádce byl tedy nahrazen novým členem, podobně jako **svatý Matěj** zaujal Jidášovo místo jako dvanáctý apoštol.

Jakkoliv by jistě nikdo nenazval *Beowulfa* alegorií ve formálním či primitivním slova smyslu, autor očividně usiluje, aby jeho obecenstvo našlo návodné paralely mezi Beowulfovým sebeobětováním v boji proti zlu a archetypální obětí Božího Syna na Kalvárii. Pro křesťana byl

básník-tvůrce *Beowulfa* neoddiskutovatelně křesťan, všechny činy pravé lásky totiž zahrnují také položení vlastního života pro jiného. Navíc každý kdo tímto způsobem skutečně miluje, se *ipso facto* stává postavou Krista, z něhož pramení veškerá pravá láska a k němuž také směřuje. V pravém životě, stejně jako v pravé literatuře se všichni, kdo žijí a milují jako Kristus, Kristu podobají a jako takové je lze označit za kristovské postavy. Kristus je **archetypem**, jehož jsou všichni ctnostní lidí, ve skutečnosti i literatuře, **typy**. Autor *Beowulfa* to ukazuje pomocí číselných nápoděb. Tolkien po vzoru svého anglosaského mentora činí ve svém díle něco velmi podobného.

Tolkien ukazuje na nejhlubší význam *Pána prstenů* vodítkem v podobě přesného data zničení Prstenu. K tomu dochází dne 25. března, který je nejvýznamnějším a nejdůležitějším dnem křesťanského kalendáře. Tento dnem je svátkem Zvěstování; dnem, kdy se Slovo stává tělem, Bůh člověkem. V tento den také došlo k historickému Ukřižování, na což moderní křesťané často zapomínají, protože Velký pátek se slaví jako pohyblivý svátek připadající každý rok na jiné datum. Toto k významu 25. března říká *Katolická encyklopedie*:

Celý křesťanský starověk... uznával 25. března za skutečný den smrti Našeho Pána. V pseudocypriánském díle *De Pascha Computus*, (kol. 240) se objevuje názor, že tohoto dne se událo také Vtělení. Podle jeho autora se musel příchod a smrt Našeho Pána udát ve stejný den jako stvoření a pád Adamův. A jelikož byl svět stvořen na jaře, i Spasitel byl počat a zemřel krátce po jarní rovnodennosti. S podobně fantaskními výpočty se setkáváme i v raném a pozdním středověku... Proto starověké martyrologie přiřazují k 25. březnu Adamovo stvoření a ukřižování Našeho Pána; také Luciferův pád, přechod Izraelitů přes Rudé moře a obětování Izáka.

Na tomto místě jistě stojí za zmínku, že Tolkien byl jak katolík, tak velice erudovaný medievalista. Nutně věděl o symbolickém významu tohoto data, a když si tento den zvolil jako den zničení Prstenu, má to skutečně pro nejhlubší morální a teologický výklad *Pána prstenů* velice závažné důsledky.

Dalším slavným středověkým dílem, v němž se objevuje podobné využití významu dat, jehož prostřednictvím Tolkien sděluje hluboký morální a teologický význam svého díla, je Chaucerova „**Povídka kněze jeptišek**.“ V tomto podobenství o Pádu člověka a jeho následném vykoupení Kristem na kříži (které se maskuje jako bajka o kohoutovi) se dočítáme, že příběh se odehrává 32 dní po začátku března, „měsíce, v které vznikla země, ve kterém Pánbůh stvořil lidské plémě.“ 4] Kromě svého odkazu na teologický význam března Chaucer naznačuje, že k Chanticleerovu (Adamovu /jméno kohouta v jedné z povídek – pozn. DP/) a lišákovu (Satanovu) „Pádu“ došlo prvního dubna, tedy na apríla!

Následováním svých středověkých učitelů a jejich využití alegorických vodítek k prohloubení teologického rozměru svých příběhů tedy Tolkien vdechl ducha křesťanského světa a jeho literárních velikánů do vlastních nadčasových děl. Tím své knihy také pevně zakomponoval

do této tradice. Pomocí těchto vodítek Tolkien zdůraznil, že nejhluběji působí kouzlo Pána prstenů na teologické úrovni. Protože jsou Prsten i Prvotní hřích zničeny ve stejný teologickým významem obtížený den, dochází k jejich nerozdělitelnému provázání, takže Prsten splývá s hříchem. Svým Prstenem Tolkien morálně a teologicky pevně spojuje své dílo s těmi nejhlubšími křesťanskými pravdami, ukovanými v plameni jeho celoživotní víry.

Poznámky:

1] Pelagianisté věřili, že člověk může utvářet vlastní věčný osud, a získat si místo v nebi poslušností Kristovu učení skrz triumf lidské vůle nad pokušením. Tím popírali nutnost milosti a tím pádem i církve a jejich svátostí.

2] O přesném datu vzniku *Beowulfa* panují četné neshody a jeho vznik zůstává zahalen tajemstvím. Současní autoři se shodují s těmi, kteří se – včetně Tolkiena – domnívali, že byl napsán někdy mezi polovinou sedmého a polovinou osmého století.

3] Citace z *Beowulfa* pocházejí z překladu Seamuse Heaneyho (New York: W. W. Norton & Company, 2002)

4] *Canterburské povídky*, Odeon 1970, Praha, str. 193.

Úvaha Josepha Pearce *Middle-Earth and the Middle Ages* vyšla na stránkách The Imaginative Conservative 26. dubna 2016.